

ben, hiszen olyanokról beszél, olyanokat jelenít meg, akik már nem tudnak, sohasem tudtak szólni magukért, akiket brutálisan meggyilkoltak. Ahogyan Adorno mondta, Auschwitz után nem lehet többé verset írni – és mégis írtak, mert egyrészt ott a morális botrány némaságot követelő rettenete, másrészt a beszéd, az újramondás, az ismétlés kényszere: el kell mondani, bele kell írni a botrányt a világ szövetébe, szembesíteni kell vele, a holtakért és az élőkért egyaránt. Egyszerre kötelesség és árulás, és ez az ambivalencia nem feloldható – viszont ezzel együtt kell vállalni a színrevitelt.

Tilda mint színész nő ezekben a darabokban válik többé, mint a saját egyedisége, és mutat fel saját magán valami általánosat. Antigonéként, Ödipuszként, lágerlakóként. Beleolvasztja a saját szingularitását a szerepbe, melyben valami mély emberit ismétel meg, akár évezredek távlatából. Az ismétlés azonban nem mechanikus, hanem folyamatos ön-reflexióra készítet, önismeretre, mert meg kell menteni a világot.

MIKOLA GYÖNGYI

AZ ÚJ SYMPOSION LEGÚJABB TÖRTÉNETE

Ladányi István: Megújuló befejezetlenség.

Az Új Symposion folyóirat arculata, szerkesztési gyakorlatai és műfajai

Ladányi István *Megújuló befejezetlenség* című irodalomtörténeti könyvében új szemszögből közelíti meg a legendás *Új Symposion* című folyóirat történetét, amely 1965-ben indult Újvidéken, és amely egyike lett minden idők legjobb magyar nyelvű irodalmi és kulturális folyóiratainak. A szerző könyve bevezetőjében így határozza meg kutatásai célját: „elsősorban az irodalmi, művészeti és ezekkel együtt magában a folyóirat-szerkesztésben megnyilvánuló alkotótevékenység érdekelt, valamint azok a közösségi és értelmiségi magatartásminták, amelyek ezeken keresztül megnyilvánultak.” (7.) Ez az irodalomtudós, a filológus és irodalomtörténész objektivitásra törekvő megközelítése, aki a folyóirat történetét „szakmai” szempontból, a szerkesztők által létrehozott és preferált formák történeteként igyekszik elbeszélni, felvetve annak lehetőségét – amely nyilván nem volt idegen az „alapító atyák” intencióitól sem –, hogy magát a folyóiratot is sajátos, folyamatosan változás-

Gondolat Kiadó
Budapest, 2023
332 oldal, 5000 Ft

ban lévő műformaként, műalkotásként interpretálja. Ám nem tesz magáévá tisztán esztétikai nézőpontot sem, mivel, mint írja: „a folyóirat kifejezetten érzékeny és elkötelezett volt társadalmi kérdésekben, különösen a lap indulásának meghatározó éveiben vagy az 1980-as évek elején” (7.).

Ladányi vállalkozása azért fontos az *Új Symposion* történetére reflektáló írások egyre gyarapodó sorában,¹ mert megkísérli bemutatni és értelmezni a lap intellektuális és poétikai teljesítményét, kultúrateremtő potenciálját. Nyilván hamis lenne a kép, ha mindentől kihagyná elemzése fókuszából a lap társadalomelméleti vagy politikai témájú szövegeit, vagy a lap sorsát befolyásoló politikai döntéseket és törésvonalakat, ugyanakkor nyilvánvaló a szándék, hogy ellensúlyt képezzen azokkal a munkákkal szemben, amelyek elsősorban ideológiai, politikai vagy kultúrszociológiai megközelítésből bírálták a Symposion alapító gárdáját, mindenekelőtt a jugoszlávság baloldali koncepciójával való azonosulásuk miatt.

Ladányi munkája abban a tekintetben is hiánypótló, hogy irodalomtörténetési és filológiai alaposággal rekonstruálja az *Új Symposion*, és az előzményeként számontartott, az Ifjúság című hetilap kulturális mellékleteként megjelent Symposion történetét, szerkesztési elveit, valamint nyomon követi a szerkesztőségek személyi összetételének változásait. Ez utóbbi az irodalomjegyzék után *A szerkesztők jegyzéke* címmel külön függelékben is szerepel, így pontosan nyomon lehet követni a folyóirat életében bekövetkező meghatározó töréspontokat. Emellett illusztrációs jegyzék, a szerző témába vágó publikációinak gyűjteménye, valamint névmutató is segíti a tájékozódást, és azt, hogy a kötet megbízható irodalomtörténeti kézikönyvként, nélkülözhetetlen adatbázisként járulhasson hozzá a további kutatásokhoz.

Kérdés, persze, hogy mennyire illeszthető bele az *Új Symposion* története az akadémiai irodalomtörténetek öntőformájába. Mintha éppen erre a dilemmára világítana rá a kötet címe: *Megújuló befejezetlenség*. Bár a cím a Symposion szerkesztői gyakorlatára utal, egy rendkívül rugalmas, változékony, állandóan alakulásban lévő, kísérletező attitűdre, emellett azonban óhatatlanul azt is sugallja, hogy a folyóirat története azóta sem zárult le, és folyamatosan újraíródik. Mintha az *Új Symposion* születése pillanatától működtetne valamilyen „genetikai kódot”, amely ellenáll a lezáródásnak, és amely arra ösztönöz mindenkit, aki valaha komolyabban kapcsolatba került ezzel a projekttel, hogy a maga módján továbbvigye, tovább alakítsa vagy továbbmesélje azt. Erről tanúskodnak a Ladányi István által is megemlített későbbi „mutációk”, a szabadkai székhelyű Symposion, vagy a Veszprémben szerkesztett *Ex Symposion*, amelyek az 1990-es évek elején, a délszláv háborúk és Jugoszlávia szétesése következtében elhalt *Új Symposion* folytatásainak, variációinak tekinthetők. Az *Új Symposion* történetét író egykori szerkesztők között is vita van abban, mikor ért véget ez a történet: Ladányi a Beszédes István által jegyzett „koalíciós szerkesztőség” tevékenységét még idesorolja, de utal arra, hogy létezik másfajta megközelítés is, Losonczi Alpár például a Sziveri-féle szerkesztőség szétverését tekinti határkőnek.

Miközben mind a két álláspont mellett lehet érvelni, számomra, magyarországi olvasóként és részben egyes vajdasági kulturális projektek résztvevőjeként mégis úgy tűnik, hogy a „mutációk” is a történet részét képezik. Ha az előzmény, a *Symposion* melléklet története nem hagyható ki, logikusnak tűnik, hogy az *Új Symposion* gazdag kulturális örökségének más-más elemét továbbvivő kezdeményezéseket is e kulturális paradigma

¹ Néhány mű a legfontosabbak közül, melyekre Ladányi is folyamatosan hivatkozik a könyvében: Bosnyák István: *Politikai symposion a Délvidéken*. JMMT, Újvidék, 2003., Szerbhorváth György: *Vajdasági lakoma. Az Új Symposion történetéről*. Kalligram, Pozsony, 2005., Losonczi Alpár: *A hatalom (nélküliség) horizontja. Hommage à Új Symposion*. Forum, Újvidék, 2018., *(Szét)tördelt hagyományok. Szöveg-szervező vizualitás az Új Symposionban*. szerk. Szilágyi Zsófia Júlia. Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre, 2019.

részének tekintsünk, és ne a történelmi körülmények változásaihoz igazítsuk az irodalom folyamatainak elbeszélését. Ráadásul az *Ex Symposion* esetében a folytonosság aligha kérhetőjelezhető meg. A Bozsik Péter és Balázs Attila által jegyzett első veszprémi *Ex Symposion*-szám így szólítja meg az olvasóit:

„Ezt a lapot olyan irodalmárok készítik, akik nem akarván részt venni a balkáni háborúban, egy – talán reményteljesebb – vállalkozásba fogtak; folyóiratot szeretnének szerkeszteni. Többségünk katonaszökevény tehát, de van még egy közös tulajdonságunk: *valamennyien szerkesztettük az Új Symposion című újvidéki folyóiratot* (Kiemelés tőlem – M. Gy.). Mivel most Magyarországon tartózkodunk – legalábbis ideiglenesen –, ezért itt próbáljuk meg folytatni munkánkat. Célunk: színvonalas írásokkal tágítani szellemi térségünket. Tárgyalni, felszabadítani nehezen tárgyalható, szinte megközelíthetetlen témákat. Jövendő számainkban is különös, aktuális vagy éppen háttérbe került témákkal foglalkozunk. Nem titkoljuk: cinkosunkká szeretnénk Önt tenni. Hogy mindenenk ellenére legyen még egy folyóirat.”²

Nemcsak a szerkesztők személye, hanem a nem belenyugvó mentalitás, a halálos determinációkkal való szembeszegülés, a célok ambiciózus kijelölése, a problémafölvetés radikalizmusa (rögtön egy *Benyúlás* című erotikus tematikájú számmal indítanak), a délszláv szerzők szerepeltetése, és az egész vizuális arculat demonstrálja, hogy milyen jelentős még ekkor is az *Új Symposion*-hagyomány lendülete, kreatív energiája. A következő számtól egészen a 2003-as, rengeteget idézett *Minor irodalom* című számig Tolnai Ottó jegyzi főszerkesztőként a folyóiratot. Az olyan emlékezetes lapszámok, mint amilyen a *Kis*, a *Sólyom*, a *Domonkos*, a *Fű-fa*, az *Ólomkatonák* vagy a *Koncz István* című tematikus számok, illetve a számomra revelatív jelentőségű *Nietzsche*-különszám is véleményem szerint ugyanannak a történetnek az integráns részei, és éppúgy tanúskodnak – többek között – a Tolnai nevű irodalomszervező „atomreaktornak” (Beszédes István metaforája) a működési mechanizmusairól, mint az *Új Symposion* lapszámjai a múlt század hatvanas éveiben. Ladányi István, aki maga is tagja volt az *Új Symposion* utolsó, úgynevezett „koalíciós szerkesztőségének”, majd Veszprémben szintén munkatársa, szerkesztője az EX-nek, igaz, kényszerű emigrációban, de mégiscsak aktív résztvevője a Symposion-brand „megújuló befejezetlenségének”. Ennek ellenére ezeket az újabb, magyarországi tapasztalatokat nem építi be, legalábbis nem artikulálja a vizsgálódásaiban. Könyvének befejező részében ezzel szemben látni engedni, hogy számára a Sziveri-féle szerkesztőség szétverése mennyire traumatikus történet maradt mind a mai napig:

„Az *Új Symposion* olyan számomra, mint egy rég megszűnt rockzenekar, mint nemzedékem számára a Beatles-életézés: mire kapcsolatba kerültem vele, addigra már nem is volt, szinkronban nem tudtam átélni létezését, működését, sodrását. Abban az évben kezdtem egyetemi tanulmányaimat és tapogatózásaimat az újvidéki irodalmi életben, amelynek tavaszán a Sziveri János vezette harmadik szerkesztői nemzedéket eltávolították a laptól, és éppen nem volt semmilyen Symposion. A volt symposionista, de a folyóiratról és a körülötte lévő gondokról hallgató egyetemi oktatóim mellett a háborgó, trónfosztott, egzisztenciális problémákkal bajlódó, igencsak frusztrált Sziveriékkal találkozhattam” (300.).

Ladányi és tehetséges évfolyamtársai pályája azzal kezdődik, hogy nem publikálnak az utód, a Purger-féle szerkesztőség lapjában. Ladányi saját bevallása szerint e nagy hiány-

² Röpcédula az olvasóhoz. *Ex Symposion*, 1992. 1-2. 68. o.

tapasztalat hívta életre a könyvet: ennek a személyes történet kezdetén mutatkozó hiánynak a helyére írja meg a maga laptörténet-rekonstrukcióját, újraalkotva a maga számára azt. Számomra az a különös, hogy miközben, legalábbis ahogy én látom, része volt, része maradt a hagyománynak, úgy érezte, hogy mindenestül elvették tőle, mint amikor valakit megfosztanak a jogos örökségétől.

A fent említett időszakra egyébként magam is jól emlékszem. A Ladányi István által többször is hivatkozott *Rózsaszín flastrom* című interjúkötet egyik egyetemista közreműködőjeként, 1986 őszén jártam először a Vajdaságban. Ahogy utóbb kiderült, a Szajbély Mihály által vezetett kis csapatunk éppen az utolsó pillanatban érkezett, akkor, amikor még mindenki „otthon volt”, amikor még a vajdasági irodalmi élet teljes spektrumával lehetett találkozni, azaz néhány évvel a délszláv háborúk kitörése előtt. Mire 1995-ben a kötet végre napvilágot látott, már évek óta dúlt a háború és az interjúalanyok többsége emigrált. Bár a Sziveri-féle szerkesztőség leváltásának traumája folyamatosan érezhető volt minden beszélgetésünkben a nyolcvanas évek közepén–második felében, ezzel együtt mégis úgy éreztük, hogy a magyarországinál jóval szabadabb kulturális térbe kerültünk. Számomra az *Új Symposion* sokkolóan különbözött mindentől, amit addig irodalomként olvastam, olyan volt, mint egy magasabb civilizáció különleges, idegen nyelve, amelyet nagyon szerettem volna megérteni. Hasonló benyomásokról számolt be Petőcz András is, aki pár évvel korábban Budapesten találkozott a symposionisták műveivel:

„1980-ban az ELTE Bölcsészettudományi karon fénymásolatban jutottam hozzá Domonkos István és Tolnai Ottó közös, *Mao-poe* című alkotásához, és ez a munka meghatározta évekig a vershez, a szöveghez való viszonyomat. (...) a nyolcvanas években feljövő alkotók számára az *Új Symposion* összes korszaka ebben az időszakban revelatív volt, egészen egyszerűen azért, mert a művészi szabadságfok annyival magasabb szinten volt a magyarországi viszonyokhoz képest, hogy az *Új Sympo* lapszámait a nyolcvanas évek *egészében* élmény volt kézbe venni a számmunkra. Mint nyugati emberekre tekintettünk akkor a vajdaságiakra.”³

Érthető módon azonban vajdasági pályatársaink máshogy éltek meg és máshogy beszéltek/beszélik el a saját történetüket, mint ahogy mi láttuk és értettük őket, amikor a képzésünk periferiájáról, az itthon még tűrt vagy tiltott kategóriákba sorolt, magyar nyelvű, ám a miénknél mégis jóval fejlettebbnek érzékelt kulturális galaxisba szerveztük az expedícióinkat. Ladányi számára az első nemzedék, az első szerkesztőség tevékenysége az etalon, és könyvét olvasva a Tolnai Ottó leváltása és elítélése utáni korszak, pontosabban az 1974-től kezdődő időszak folyamatos hanyatlástörténetnek látszik, még akkor is, ha kutatásai eredményeként pontosan kirajzolódik, hogy már az első nemzedék is folyamatos politikai ellenőrzés alatt állt, és különböző retorziókkal volt kénytelen szembenézni. Mi volt akkor a titka az *Új Symposion* úgynevezett első nemzedéke példátlan sikerének? Vagy azoknak van igazuk, akik ezt a sikert illuzórikusnak tekintik és úgy ítélik meg, hogy valójában az egész vállalkozás eleve kudarcra volt ítélve az adott társadalmi keretek között? Minden, amit erről olvastam és amit személyesen tapasztaltam, teljes mértékben egybevág Ladányi István következtetéseivel:

„Hat évtized távolából számomra minden kreativitáson, önérdék-érvényesítésen, potentátok támogatásán túl a legerőteljesebbnek az első symposionista nemzedék eltökélt önfejlesztése, művészi, értelmiségi önépítése látszik, az a mértéktelen és magától értetődő elkötelezettség a tájékozódás, új ismeretek megszerzése iránt,

³ Petőcz András: Nyitottság a zártság felől nézve. *Tiszatáj*, 2019. január.

amivel belevetették magukat az irodalom és a művészetek kortárs lehetőségeinek elsajátításába. Ez hitelesíti fellépésüknek azokat a vonatkozásait is, amelyeket taktikai mozgásoknak értelmezhet az utókor, akárcsak az őket megelőző nemzedékekkel, a vajdasági magyar irodalom már pozicionált alkotóival való kíméletlen szembehelyezkedésüket. (...) Keresési irányaik sokfélesége és döntései, amelyekkel kijelölik művészi igazodási pontjaikat – ezek mutatnak túl a számukra kínálgató lehetőségeken, ahogy elődeiken, mestereiken is átnyúlva megtalálják azokat a tájékozódási formákat és fórumokat először a délszláv kultúrán keresztül, aztán közvetlen kapcsolatokat alakítva ki a nyugat-európai és észak-amerikai kulturális szférával, és biztos kézzel választva ki a magyar kulturális hagyományból és a kortársak közül is a mintákat és alkotókat” (32–33.).

Ladányi ezeknek az alkotófolyamatoknak a meghatározó jellegzetességeit kutatja: hogyan igyekeztek meghatározni a symposionisták önnön kulturális identitásukat, viszonyukat a modernséghez, a progresszióhoz és az avantgárdhoz, hogyan értelmezték a kisebbségi/nemzetiségi helyzetet és helyezték el magukat egy történelmi léptékben nagyon fiatal és önmaga politikai identitását is folyamatosan kereső államalakulat, Jugoszlávia terében, és azon túl, és ezzel összefüggésben, mi volt a szerepe a műfordításnak és milyen kapcsolatokat építettek ki a kortárs délszláv alkotókkal. (Nagyon tanulságosak ebben a vonatkozásban az első számok kísérletei a kétnyelvűséggel.) A könyv külön fejezetben tárgyalja az *Új Symposion* meghatározó műfajait: az esszét, a kritikát és más vitaműfajokat, a szabad verset és a folytatásos regényt, valamint a tudományosság változó helyét a lap történetében. Mindezt pedig szoros összefüggésbe hozza a folyóirat vizuális arculati elemeivel, a zseniális logóval és a formabontó tördeléstechikával, később pedig a lap történetében meghatározó képzőművészek (Baráth Ferenc, Maurits Ferenc) és a szerkesztők együttműködésével, kölcsönös egymásra hatásával.

Ezen a ponton is érdemes elgondolkodni a kategorizáló akadémiai megközelítés korlátain. Amikor Ladányi a folytatásos regényről mint külön műfajról értekezik az *Új Symposion* történetében, voltaképpen készpénznek veszi Tolnai Ottónak az *Érzelmes tolvajok* című prózájához írt roppant ironikus és játékos bevezetőjét, amelyben az előszót író szerző/elbeszélő mint magától értetődő tény nyilvánítja ki, hogy a folytatásos regény lényegileg különbözik a nem folytatásokban közölt változattól. Miközben Tolnai műve kezdetől fogva minden ízében ellentmond a regény hagyományos történetelvű nagyepikai műfaji modelljének, illetve körülbelül mindennek, amit általában az irodalomtankönyvek a regényről tanítanak.

Ugyanakkor Ladányi már a bevezetőben is hangsúlyozza, hogy a könyve semmi esetre sem pótolja vagy spórolja meg az olvasónak az *Új Symposion* számainak olvasását. Inkább kijelöli a tájékozódás és értelmezés lehetséges irányait, általános képet, keretet ad, és mindenekelőtt, számomra legalábbis ez a könyv leglényegesebb hozadéka: kedvet csinál a folyóirat újraolvasásához, éppen azért, hogy nem végzi el, vagy csak nagyon korlátozott mértékben az általa meghatározónak tartott szövegek mélyebb elemzését. (Részletesen és alaposan tárgyalja például Tolnainak még a *Symposion* melléklet első számában publikált *Első esszéjét*, a folytatásokban közölt *Delta*-esszét vagy Végel László *Egy makró emlékiratai* című, először a folyóirat hasábjain folytatásokban megjelenő regényének kontextusát és hatástörténetét a lapban.) Mivel az *Új Symposion* ma már könnyen hozzáférhető online formában is, könnyű utánakeresni az egyes publikációknak, amelyekre Ladányi csak utal, de olyan hangsúlyosan, hogy rögtön felkelti a kíváncsiságunkat. Ily módon az olvasó olyan gyöngyszemekre bukkanhat, mint Tomislav Ladan horvát író *Konformizmus és non-konformizmus* című, hatalmas műveltségi anyagot felvonultató, kitűnően megírt esszéje, amelyben a szerző meggyőző példákat felvonultatva sziporkázó szellemességgel érvel

amellett, hogy ezeknek a kategóriáknak éppen semmi értelmük sincs az irodalmi művek esztétikai értékének vagy az irodalmi jelenségek természetének megítélés szempontjából. Az olvasó rögtön képet kap arról, miért kedvelték annyira a kortárs délszláv esszéket a symposionisták. Vagy egy másik ilyen példa szintén az első évfolyam terméséből: Nikola Milošević szerb esszéista *Az erkölcs kritikája Lev Sesztov műveiben* című írása Utasi Csaba fordításában. Ladányi többször is visszatér arra a tényre, hogy külön ki van emelve a szöveg végi lábjegyzetben: „a szerző ezt az írását a Symposion-nak küldte közlésre”. (Nyilván nem függetlenül attól, hogy Tolnai Ottó pár számmal korábban értő ismertetést írt Nikola Milošević új esszékötetéről.) Olvasva ezt a Sesztov gondolkodásának alapos ismeretéről tanúskodó, kritikai jellegű, de Sesztovval mélyen együtt érző briliáns gondolatmenetet, felmerül a kérdés: hogyan fordulhatott az elő, hogy egy deklaráltan baloldali elkötelezettségű avantgárd magyar folyóirat lesz a kiténtetett címzettje egy szerb író orosz emigráns vallásfilozófussal pozitív értelemben foglalkozó esszéjének 1965-ben a titói Jugoszláviában? A folyóirat történeti és kulturális kontextusának amúgy is bonyolult története újabb komplexitásokkal gazdagodik az olvasás során. Hasonlóan nagy élmény Leonid Šejka festőművész Hans Holbein *A követek* című képéről szóló csodálatos esszéje, és még sorolhatnánk. A komparatistikai mélyfúrások további felfedezésekkel kecsegtetnek, és tovább mélyítik a folyóirattal kapcsolatos tudásunkat.

Nem lennének híek az *Új Symposion*nak a nyílt dialógust szorgalmazó hagyományához, ha elhallgatnánk kritikai észrevételeinket. Számomra nagyon zavaró volt ennek az amúgy kitűnő könyvnek az olvasásakor a gyakori redundancia: Losoncz Alpárnak ugyanaz, a folyóirat médiumának a modernítésben betöltött szerepéről szóló megállapítása például háromszor szerepel szó szerinti idézetként a könyvben, mégpedig meglehetősen szoros egymásutánban. Összességében is gyakori az önisméltés, ugyanazoknak a példákknak a többszöri említése, vagy egyes megállapítások (például 'az *Új Symposion* meghatározó műfajai az esszé és kritika') gyakori és felesleges megisméltése az egyes fejezetek bevezetőjében vagy összegzésében. Mindez néha monotonná és helyenként didaktikussá teszi a szöveget.

Végezetül pedig szeretném megosztani egy régóta dédelgetett napfényes kis emlékeimet. A felsoroltakon kívül az *Új Symposion* szakmai sikerének az első korszakban volt még egy igen lényeges összetevője, amelyet Ladányi a különböző interjúkból, visszaemlékezéseiből híven rekonstruál: a lapot alapító nagyon fiatal emberek szoros barátsága, összetartozás-tudata – minden belső konfliktuson, különbözőségeken túl. Az érzelmek mintázatát fölöttébb nehéz leképezni egy irodalomtörténeti elemzés keretein belül. Ladányi azonban nagyon jól tudja, hogy ez mégis elválaszthatatlan része a történetnek. Az sincs kizárva, hogy éppen ez a leglényegesebb eleme. Amikor egyszer, jó pár évvel ezelőtt Tolnai Ottót megkérdeztem arról, hogy mi volt az *Új Symposion* titka, hogy sikerült ezt a projektet ilyen jól összehozni, hosszú sztorira számítottam. Ő viszont a legnagyobb meglepetésemre gondolkodás nélkül, nevetve csak annyit mondott: „Imádtuk egymást”. Mégis, nekem ez a válasz abban a pillanatban magyarázat volt mindenre.